

Ligia Henczel

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-0611-2420

Roman Pollak – współtwórca oddziału Towarzystwa Dante Alighieri w Poznaniu (1927–1939)

Wybór tytułowego zagadnienia nie jest przypadkowy. Kilka lat temu podczas przygotowań do rocznicowej wystawy poddano kwerendzie materiały archiwalne jednej z najstarszych w Polsce organizacji polsko-włoskich: Stowarzyszenia Polonia-Italia w Poznaniu (dalej: SP-I). Spośród dokumentów z okresu międzywojennego (protokoły, sprawozdania, relacje, listy itp.) wyłonił się również zarys społecznej aktywności prof. Romana Pollaka. Jego niekwestionowany dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny był tematem opracowań wielu badaczy¹. Jednakże działalność w strukturach poznańskiej organizacji upowszechniającej kulturę Włoch i polsko-włoskie relacje wśród mieszkańców Poznania i regionu nie znalazła dotąd należnego miejsca w biografii Profesora. Aby jak najpełniej zaprezentować czas i okoliczności tego społecznego

- 1 Do najważniejszych należą: *Udział prof. Romana Pollaka w kształtowaniu stosunków kulturalnych polsko-włoskich* [Piechowiak 1963: 385]; *Roman Pollak* [Sajkowski 1968: 132]; *Roman Pollak (31 lipca 1886–23 luty 1972)* [Witczak 1972: 402]; *Pollak Roman Teodor Ignacy* [Witczak 1982: 337]; *Roman Pollak (1886–1972)* [Weintraub 1994: 451]; *Roman Pollak – Giovanni Maver. Korespondencja (1925–1969)* [Korespondencja]; *Roman Pollak (1886–1972) – historyk literatury* [Judkowiak 2018]; *Roman Pollak (1886–1972) i jego rola w rozwoju stosunków naukowych i kulturalnych polsko-włoskich* [Piskurewicz 2022].

przedsięwzięcia, a także rolę, jaką odgrywał w nim prof. Pollak, przydatne będzie przywołanie wybranych wydarzeń, które przyczyniły się do powstania organizacji, do której wstąpił poznański uczyony.

W kulturze pamięci Polaków i Włochów zauważalne jest przekonanie o mniej lub bardziej zbieżnych kontaktach między przedstawicielami obu narodów. Te relacje na przestrzeni wieków zaznaczyły się we wspólnych działaniach. Wydarzenia historyczne, szczególnie w XIX wieku i na początku XX stulecia, tylko ugruntowały takie postrzeganie owych kontaktów, nacechowanych przyjaźnią i życzliwością. Na temat polsko-włoskich stosunków w różnych okresach historycznych powstała bogata literatura przedmiotu, ukazująca ewolucję wspomnianych relacji w sferach: kulturalnej, naukowej, społecznej, dyplomatycznej, wojskowej, gospodarczej². W wielu tekstach podkreślany jest wkład konkret-

- 2 Do bogatej literatury przedmiotowej powstałej w minionym stuleciu należą m.in. *Storia della Polonia e delle sue relazioni con l'Italia* [Giannini 1916]; *Tradycje historyczne italo-polskich stosunków gospodarczych* [Menotti Corvi 1927]; *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku* [Loret 1930]; *Artyści polscy w Rzymie* [Madeyski 1930]; *Le relazioni fra l'Italia e la Polonia dall'età romana ai tempi nostri* [Gąsiorowski, red. 1936]; *Polacy i sprawa polska w dziejach Italii w latach 1830–1866* [Morawski 1937]; *Z dziejów włosko-polskich stosunków kulturalnych* [Brahmer 1939]; *Powinowactwa polsko-włoskie* [Brahmer 1980]; *Podróże polskich pisarzy do Włoch* [Maver 1946]; *Stosunki literackie polsko-włoskie w latach 1800–1939 w świetle bibliografii* [Preisner 1949]; *Z dziejów polskich wędrówek za granicę* [Barycz 1969]; *Spojrzenie w przeszłość polsko-włoską* [Barycz 1973]; *Le relazioni secolari della Polonia con Bologna* [Kot 1949]; *Związki kultury polskiej z Włochami (do roku 1939)* [Pollak 1966]; *Drogi prowadzą do Rzymu. Wspomnienia i refleksje* [Gawroński 1972]; *Legiony Polskie. Prawda i legenda 1794–1807* [Pachoński 1969–1979]; *I rapporti culturali polacco-italiani nel XIX e nel XX secolo* [1977]; *I rapporti italo-polacchi nel periodo tra le due guerre mondiali* [Sierpowski 1987]; *Stosunki polsko-włoskie w latach 1918–1940* [Sierpowski 1975]; *Lo sviluppo dei rapporti italo-polacchi in Polonia fra le due guerre: appunti sulla storia dell'Istituto Italiano di Cultura e sui Lettorati di italiano* [Sierpowski 1978]; *Studia z historii Włoch XX wieku* [Sierpowski 2012b]; *Polacy w Rzymie* [Borucki 1995]; *Z ziemi włoskiej do Polski. W 200 rocznicę powstania Legionów Polskich i Mazurka Dąbrowskiego* [Krząstek, Żak 1997]; *Immigrazione dei Polacchi in Italia. Adattamento e riorganizzazione sociale* [Martinelli 1998]; *Między przyjaźnią a wrogością. Z dziejów stosunków polsko-włoskich (1939–1945)* [Strzałka 2001]; *Obraz Włoch w polskim piśmiennictwie geograficznym i podróżniczym osiemnastego wieku* [Kowalczyk 2005]; *Dzieje Polaków we Włoszech* [Henczel-Wróblewska 2006]; „Z ziemi włoskiej do Polski”. *Historia legionów polskich 1797–1807* [Szyndler 2008]; *I Polacchi nel Risorgimento Italiano* [Jaworska, red. 2011]; *Świadectwa-Testimonianze* [Prządka 2000–2014]; *Ambasada RP przy*

nych osób w kreowanie wizerunku Polski i Italii w świadomości historyczno-społecznej nie tylko mieszkańców obu krajów. Mając na względzie tytułowe zagadnienie, należy pamiętać o wpływie tych postaci na rozwijanie obustronnych związków w czasach współczesnych³.

Po zakończeniu I wojny światowej oficjalne stosunki między Polską i Włochami zainicjowano poprzez działalność misji rzymskiej Komitetu Narodowego Polskiego (1917–1919), którego głównym zadaniem była opieka nad jeńcami włoskimi na terenie byłej Galicji oraz nad polskimi żołnierzami rozrzuconymi po obozach jenieckich na terytorium Włoch⁴. Od chwili uznania niepodległej Polski przez państwo włoskie (marzec 1919 roku)⁵ relacje między oboma krajami w dwudziestoleciu międzywojennym były chwiejne – okresy dobrej współpracy przerywały nieporozumienia. Italia i Polska znalazły się po dwóch stronach ówczesnej polityki międzynarodowej. Rozbieżności były związane przede wszystkim z odmiennym stosunkiem do III Rzeszy i Francji oraz z rozwojem nowej ideologii⁶. Wzajem-

Stolicy Apostolskiej w latach 1919–1976. Materiały do studiów nad historią [Wróńkowska, red. 2016] i wiele innych.

- 3 Setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości stała się okazją do wielu publikacyjnych podsumowań, analiz, wniosków. Ciekawymi i wieloaspektowymi opracowaniami są: *Italia e Polonia 1919–2019. Un meraviglioso viaggio insieme lungo cento anni / Włochy i Polska 1919–2019. Sto lat wspólnej fascynującej podróży* [Miziołek, red. 2019]; *Polska – Stolica Apostolska. Z dziejów wzajemnych relacji w 100. rocznicę odnowienia stosunków dyplomatycznych / Poland and the Holy See. A history of bilateral ties on the 100th anniversary of renewed diplomatic relations* [Biliński, red. 2019].
- 4 Rzymska misja Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu, uznawanego przez Włochy, uzyskała zgodę na ewakuację kilkudziesięciu tysięcy polskich żołnierzy i oficerów z obozów jenieckich w La Mandria di Chivasso (okolice Turynu) i Santa Maria Capua Vetere (okolice Neapolu). Docelowo zasilił oni Armię Polską gen. Józefa Hallera we Francji. Tak zwana Błękitna Armia była jednym z filarów Wojska Polskiego w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku.
- 5 Włochy ustanowiły swój konsul generalny w Warszawie w 1875 roku. Od początku XIX wieku istniał konsul (pierwotnie Sardynii i Neapolu) w Gdańsku, a od 2. połowy XIX wieku również we Wrocławiu. Pierwszymi dyplomatami w okresie międzywojennym byli Konstanty Skirmunt (1919–1921) we Włoszech i Francesco Tommasini (1919–1923) w Polsce.
- 6 Problematyka stosunków polsko-włoskich w okresie międzywojennym została dokładnie omówiona w literaturze przedmiotu m.in. przez Jerzego Borejszę, Sta-

ną niepewność na gruncie politycznym oba państwa starały się rekompensować na płaszczyźnie współpracy kulturalnej i naukowej.

We Włoszech promotorami polskiej nauki i kultury byli przede wszystkim dyplomaci oraz reprezentanci świata naukowego i artystycznego obu krajów. W wielu miastach inicjowano działalność dwustronnych towarzystw kulturalnych, skupiających Polaków żyjących w Italii oraz Włochów. W tym samym czasie w Polsce powstawały organizacje polsko-włoskie, promujące współpracę kulturalną. Za pierwszą z nich uznaje się warszawskie Koło Włosko-Polskie Leonardo da Vinci (Circolo italo-polacco Leonardo da Vinci, 1920), zrzeszające wybitnych intelektualistów, miłośników kultury włoskiej. Wśród założycieli i aktywnych działaczy Koła byli: prof. Samuel Dickstein, dr Julia Dickstein-Wieleżyńska, prof. Leon Petrażycki, Alina Wilczyńska, adwokat Aleksander Lednicki, dr Paweł Aleksander Strakosz (konsul RP na Węgrzech w latach 1930–1933). Do statutowych celów organizacji należało upowszechnianie w Polsce literatury i sztuki włoskiej oraz prowadzenie wszechstronnej współpracy Polaków i Włochów w dziedzinie kultury [Sierpowski 2012a].

Jednak większym rozmachem i szerszym polem aktywności charakteryzowała się działalność włoskiej instytucji propagującej w świecie język włoski i kulturę Italii – Società Dante Alighieri⁷ [zob. il. 1], założonej w Rzymie (1889) przez grupę włoskich intelektualistów skupionych wokół późniejszego noblisty w dziedzinie literatury (1906), Giosuè Carducciego⁸. Najwcześniej na ziemiach

niśława Sierpowskiego, Antonia Menotti Corviego, Romana Wapińskiego, Wiesława Kozub-Ciembroniewicza, Valeria Perne, Monikę Gurgul i innych.

- 7 Jej celami, zapisanymi w dokumencie *Ente Morale con R. Decreto del 18 luglio 1893*, n. 347 [1893], były i są do dziś: „ochrona i rozpowszechnianie języka włoskiego i kultury Italii na całym świecie, ożywianie duchowych więzi rodaków za granicą z ojczyzną oraz pielęgnowanie miłości i kultu włoskiej cywilizacji wśród obcokrajowców” („tutelare e diffondere la lingua e la cultura italiane nel mondo, ravvivando i legami spirituali dei connazionali all'estero con la madrepatria e alimentando tra gli stranieri l'amore e il culto per la civiltà italiana”) [zob. *Ente Morale con...* 1893].
- 8 Giosuè Carducci (1835–1907) – poeta, historyk literatury, wykładowca akademicki, który przez rodaków był uznawany za twórcę narodowego i wieszczą zjednoczonych Włoch. Società Dante Alighieri uważana jest za najbardziej prze-

polskich ukonstytuował się oddział Towarzystwa Dante Alighieri w Katowicach (1920), następnie powstały oddziały w Krakowie (1922), Warszawie (1924), Łodzi, Wilnie (1928), Lwowie (1929) [zob. Palmarini 2019: 101]. Ich utworzenie było zazwyczaj powiązane z powojennym rozwojem danego miasta i regionu.

Il. 1 Tablica przed wejściem do siedziby głównej Società Dante Alighieri w Rzymie przy Piazza di Firenze 27

Fot. Ligia Henczel.

Po odzyskaniu niepodległości Poznań zaczął się przekształcać z pruskiej twierdzy w otwarty i przyjazny ośrodek. Poszerzały się granice administracyjne miasta, rozwijały się różne gałęzie lokalnej gospodarki, w tym handel i rzemiosło. To również czas odrodzenia miejskiego życia kulturalnego, naukowego i artystycznego. Nieustanna aktywność członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (założonego w roku 1857; dalej: PTPN), powstanie Uniwersytetu Poznańskiego (1919; dalej: UP) oraz zasilenie szeregów kadry akademickiej przez znamienitych naukowców z różnych stron kraju – to czynniki, które podkreślały potrzebę szybkiego usamodzielnienia się miasta i wkroczenia do europejskich struktur we wszelkich możliwych dziedzinach.

stizową włoską instytucję kulturalną na świecie. Obecnie na terenie Włoch działa 81 komitetów Dante Alighieri, a na całym świecie 401, w tym 3 w Polsce (Kraków, Katowice, Wrocław). Organizacja zakłada i subsydiuje szkoły, biblioteki, koła oraz kursy języka włoskiego i kultury Italii, przekazuje publikacje, organizuje konferencje, wycieczki i inne wydarzenia o charakterze kulturalnym, a także funduje stypendia [por. *Ente Morale con...* 1893].

W pierwszej połowie lat 20. XX wieku włoska kultura, nauka, sztuka, polityka pozostawały zasadniczo w sferze prywatnych zainteresowań poznaniaków i Wielkopolan. Dopiero w połowie tej dekady zaczęły powstawać organizacje, dzięki szeroko zakrojonej aktywności konkretnych osób. Ich celem było utworzenie oficjalnej struktury, w ramach której byłoby możliwe podejmowanie działań nawiązujących do tradycji kontaktów polsko-włoskich oraz popularyzowanie tych relacji na różnych płaszczyznach. O potrzebach społecznych w tym zakresie, działaniach podejmowanych przez pasjonatów i badaczy, realizacji poszczególnych projektów i ich recepcji świadczą materiały archiwalne pierwszej w Poznaniu i Wielkopolsce organizacji polsko-włoskiej⁹.

Inspiracją do utworzenia poznańskiego oddziału Towarzystwa Dante Alighieri była chęć nadania instytucjonalnej formy towarzyskim dotąd spotkaniom admiratorów włoskiej kultury, skupionych wokół poznańskiej poetki, powieściopisarki, malarki i autorki opracowań historycznych, Marii ze Sławskich Wicherkiewiczowej¹⁰. Artystka zebrała wokół siebie grono osób zainteresowanych popularyzowaniem wiedzy o Italii wśród mieszkańców miasta i regionu. Szybko okazało się, że to właśnie ich aktywność w ramach tworzonej organizacji przyczyniła się w okresie dwudziestolecia

- 9 Zachowane dokumenty z okresu międzywojennego (piśmiennicze, ikonograficzne, dotyczące życia społecznego itp.) obejmujące działalność Towarzystwa Dante Alighieri (1926–1933) oraz Stowarzyszenia „Polonia-Italia” (1933–1939) znajdują się w zbiorach archiwalnych obecnego SP-I. Większość materiałów z tego okresu została przekazana do Archiwum Państwowego w Poznaniu [APP 249, 250]; inne znalazły miejsce w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu [zob. BUP Tecz. aten.; BUP Istituto; BUP Materiał] oraz pozostają w zasobie archiwalnym SP-I, przechowywanym w Bibliotece Wydziału Historii UAM.
- 10 Maria ze Sławskich Wicherkiewiczowa (1875–1962) – spoczywa na cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan. Po 1904 roku zajęła się pisarstwem i źródłowym badaniem dziejów Poznania. Wiersze i opowiadania publikowała przede wszystkim w poznańskiej prasie. Efektem jej pracy badawczej były natomiast opracowania dotyczące historii szlachty poznańskiej, zabytków Poznania (np. Zamku Królewskiego) czy pobytu Napoleona w Poznaniu. W 1916 roku wydała pracę źródłową poświęconą pałacowi Działyńskich. Oto niektóre jej publikacje: *Obrazki z przeszłości Poznania* (1927), *Ballada o Edwardzie Raczyńskim* (1932), *Bazar w Poznaniu* (1937), *Dawne kawiarnie w Poznaniu* (1938). Prababcia Marii ze strony jej matki, Wincencja Stopani, była Włoszką, która wyszła za mąż za gen. Wincentego Axamitowskiego [zob. Sadurska 2016]

międzywojennego do zauważalnego wzrostu zainteresowania poznańskimi Italią, jej literaturą, sztuką, językiem, aspektami społeczno-politycznymi, krajoznawczymi. Najaktywniejszymi członkami nowo powstałego oddziału, a zarazem przedstawicielami jego kolejnych zarządów, byli wykładowcy UP, czołowe osobistości ze świata nauki, kultury i sztuki, działacze administracji miejskiej, przedstawiciele poznańskiego oraz wielkopolskiego ziemiaństwa i arystokracji, osoby reprezentujące stan duchowny, redaktorzy prasowi, pracownicy poznańskiej rozgłośni radiowej. Protokoły zebrań, roczne sprawozdania z działalności organizacji, a także listy członkowskie ukazują imponującą liczbę nazwisk znamienitych osób, kreatorów życia kulturalno-społecznego w międzywojennym Poznaniu.

Spotkanie założycielskie poznańskiego oddziału Towarzystwa Dante Alighieri odbyło się 23 lutego 1926 roku w domu Wicherkiewiczowej przy ulicy Święty Marcin. W sprawozdaniu z pierwszego roku działalności Towarzystwa czytamy:

Silnie odczuwana potrzeba serca nawiązania ściślejszego kontaktu z krajem włoskim, wzajemnego ustosunkowania kulturalnych, społecznych i ewentualnie politycznych zdobyczy, skłoniła szereg osób z tutejszego społeczeństwa do założenia towarzystwa, które tym szczytnym celom w pewnej mierze odpowiadałoby. Z inicjatywy p. Radczyni Marii Wicherkiewicz zebrało się grono przyjaciół Włoch w mieszkaniu p. Rad. Wicherkiewicz, celem omówienia ewentualnego urzeczywistnienia tej szczytnej myśli.

Uchwalono stworzyć Towarzystwo Dante Alighieri w ścisłej łączności z centralą włoską w Rzymie, po drugie przedstawić konstytucyjnemu zebraniu projekt statutu i zarazem proponować konstytucyjnemu zebraniu następującą listę zarządu i wydziału¹¹.

Wicherkiewiczowa została wybrana na prezeskę Towarzystwa i pełniła tę funkcję do 1933 roku.

11 Sprawozdanie z działalności zarządu od 23 lutego 1926 roku do 29 listopada 1927 roku [APP 249, k. 5].

Do pierwszego zarządu weszli również adwokat i działacz społeczny dr Konrad Kolszewski oraz prof. chemii na UP Antoni Korczyński (wiceprezesi), a także wybitny filozof i pedagog, założyciel Prywatnego Gimnazjum Męskiego w Poznaniu, prof. UP Bruno Czajkowski (sekretarz), bibliotekarka Aniela Koehlerówna (związana z Biblioteką PTPN) oraz prawnik, powstaniec wielkopolski i brat Marii, dr Stanisław Sławski (skarbnik). Ponadto członkami wydziału Towarzystwa byli m.in.: prof. UP Józef Morawski (filolog romański), rzeźbiarz, dyrektor Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych (1909–1939) i dyrektor Wielkopolskiego Muzeum Wojskowego (1926–1939), Władysław Marcinkowski, hrabia Stanisław Mycielski, hrabina Hanna Żółtowska, hrabina Maria Grodzicka Zucchini, historyk, działacz państwowy, członek PTPN, prof. Bronisław Dembiński, dyrektor i dyrygent Opery Poznańskiej Piotr Stermich-Valcrociata oraz redaktor naczelny „Dziennika Poznańskiego” Bolesław Szczepkowski¹².

Posiedzenie inaugurujące działalność oddziału Towarzystwa Dante Alighieri w Poznaniu odbyło się 2 marca 1926 roku. Zgodnie ze statutem określono wówczas podstawowe cele organizacji, takie jak szerzenie znajomości języka i kultury włoskiej wśród poznanianów i Wielkopolan oraz popularyzowanie kultury polskiej w Italii. Realizowano je poprzez:

- utrzymywanie czytelnicy czasopism włoskich i biblioteki dzieł włoskich,
- urządzenie odczytów dla członków o kulturze włoskiej i stosunkach polsko-włoskich,
- urządzenie kursów języka włoskiego,
- urządzenie imprez towarzyskich i artystycznych¹³.

12 W dokumentacji archiwalnej SP-I brak zapisu imion dyr. Stermich-Valcrociata i red. Szczepkowskiego. Zob. *Sprawozdanie z działalności Zarządu [oddziału Towarzystwa Dante Alighieri w Poznaniu za pierwszy rok działalności] od dnia 23 lutego 1926 roku do dnia 29 listopada 1927 roku* [APP 249, k. 5–6: <https://tinyurl.com/v9zvwxwp>].

13 *Sprawozdanie z działalności Zarządu [oddziału Towarzystwa Dante Alighieri w Poznaniu za pierwszy rok działalności] od dnia 23 lutego 1926 roku do dnia 29 listopada 1927 roku* [APP 249, k. 5].

Zbiory biblioteczne Towarzystwa (z czasem ponad 350 woluminów) znajdowały się w Bibliotece PTPN. Wśród nich były zarówno dzieła beletrystyczne, jak i najważniejsze włoskie miesięczniki ilustrowane, m.in. „L’Illustrazione Italiana”, „L’Italia che scrive”, „I libri del Giorno”, „Minerva”, „La Parola”, „Il Secolo Ventesimo”, „Il Secolo Illustrato”. Patronat nad poznańską organizacją objęli Ambasador Królestwa Włoch w Polsce w latach 1923–1929, Giovanni Cesare Majoni, wojewoda poznański, hrabia Adolf Rafał Bniński, prezydent Poznania Cyryl Ratajski oraz hrabia August Cieszkowski.

Można domniemywać, iż ukonstytuowanie się oddziału Towarzystwa Dante Alighieri w Poznaniu właśnie w lutym 1926 roku było związane z przygotowaniami do światowego kongresu Società Dante Alighieri w Rzymie w czerwcu tegoż roku. Delegatem warszawskiego oddziału był radca Maciej Loret, historyk i dyplomata mieszkający w Rzymie. Drugim polskim delegatem została Maria Wicherkiewiczowa, reprezentująca środowisko poznańskie. Była admiratorką działań Mussoliniego, czemu dawała wyraz w swych tekstach literackich, wspominając przy okazji prof. Pollaka:

W palazzo „Doria” na zaproszenie towarzystwa polsko-włoskiego, utworzonego pod przewodnictwem pani Tomassini, przemawiał przed licznie zgromadzoną publicznością profesor Polak z Poznania. Przemawiał po włosku. Tematem wykładu był polski romantyzm i jego najwięksi poeci. Mam zawsze wrażenie, że nigdy piękno polskiej poezji się tak nie ujawnia, jak właśnie w tłumaczeniu włoskim. Toteż licznie zgromadzona publiczność polska i włoska ze skupieniem wsłuchiwała się w przemówienie prelegenta, który poruszał najsztudniej odcienia miłości ojczyzny w strofach natchnionych naszej poezji. Profesor Polak miewa również w Rzymie wykłady polskie dla kolonii polskiej. [Wicherkiewiczowa 1927: 78]¹⁴

14 Włoskie wrażenia Wicherkiewiczowa opisała także w swojej książce *W słońcu Italji* (1929).

Jej entuzjazm nie udzielał się zbytnio innym członkom Towarzystwa, którzy starali się polsko-włoskie relacje traktować o wiele szerzej, przede wszystkim rozciągając je na obszary kultury, nauki, życia społecznego. Świadczą o tym tematy odczytów i prelekcji wygłaszanych cyklicznie, problematyka obejrzanych filmów i wystaw czy repertuar koncertów kierowanych zarówno do członków organizacji, jak i do szerokiego grona sympatyków języka włoskiego i kultury Italii z Poznania i Wielkopolski [zob. APP 249]¹⁵.

Podczas pierwszego walnego zebrania, które odbyło się 29 listopada 1927 roku, na wniosek jednego z wiceprezesów do zarządu oddziału Towarzystwa Dante Alighieri w Poznaniu został wybrany prof. Pollak:

Przystąpiono do następnego punktu obrad, do wyboru nowego zarządu. P. Prof. Korczyński zabiera głos i wnosi o ponowne wybranie dotychczasowego zarządu, a więc: P. Radczyni Wicherkiewiczowej, P. Dra Kolszewskiego, P. Pawłaka i P. Koehlerówny, a równocześnie proponuje wybrać w miejsce Dra Czajkowskiego P. Zofię Żółtowską, zaś w swoje miejsce, ponieważ urzędu wiceprzewodniczącego nadal pełnić nie może, P. Prof. Romana Pollaka. [...] Wniosek P. Prof. Korczyńskiego z uzupełnieniem P. Dra Salkowskiego został przyjęty przez aklamację. Wobec tego wybrano do zarządu na rok 1927/1928: 1. P. Radczynią Wicherkiewiczową, 2. Dra Kolszewskiego, 3. Prof. Pollaka, 4. P. Pawłaka, 5. P. Żółtowską i P. Koehlerównę¹⁶.

Funkcję wiceprezesa oddziału Towarzystwa Dante Alighieri prof. Pollak pełnił do 1933 roku¹⁷. Dokumenty archiwalne SP-I wykazują, iż

- 15 Przez cały okres międzywojenny Towarzystwo nie posiadało stałej siedziby. Zebrania zarządu odbywały się zazwyczaj w prywatnych domach prezesów, natomiast prelekcje, odczyty czy spotkania okolicznościowe członków i sympatyków organizowano w różnych miejscach Poznania, m.in. w pałacu Działyńskich, budynkach UP, w Bazarze, na Starym Rynku, w Klubie Urzędniczym przy ul. Fredry 12.
- 16 *Protokół walnego zebrania [oddziału] Towarzystwa Polsko-Włoskiego „Dante Alighieri” w Poznaniu, które odbyło się we wtorek dn. 29 listopada 1927 w sali Malinowej Bazaru [APP 249, k. 12].*
- 17 Drugim wiceprezesem był adwokat dr Konrad Kolszewski. Zob. *Protokół walnego zebrania [oddziału] Towarzystwa Polsko-Włoskiego „Dante Alighieri” w Poznaniu,*

środowisko skupione wokół poznańskiego oddziału Towarzystwa Dante Alighieri było postrzegane jako dość elitarne. Obrazują to listy osobowe członków organizacji. Jej trzon stanowili pracownicy UP, zasilani przez czołowych przedstawicieli poznańskiego ziemiaństwa oraz instytucji miejskich, kultury, mediów, a także duchowieństwa. Niektórzy ze stałych członków, a było ich ok. 40 na przełomie lat 20. i 30. XX wieku, pozostawali pod urokiem rozwijającego się w Europie faszyzmu [Sierpowski 2012a: 190]¹⁸. Nie przesłoniło im to jednak chęci popularyzowania, zgodnie ze statutem organizacji, języka włoskiego i kultury Italii w jak najszerzej perspektywie¹⁹. Poznański oddział Towarzystwa we współpracy z innymi oddziałami organizował kilkunastodniowe wycieczki do Włoch dla członków i sympatyków organizacji. Z czasem intensywność tych działań osłabła. Sytuacja zaczęła ewoluować, gdy w marcu 1933 roku Towarzystwo zostało zreformowane – zmieniono jego statut oraz nazwę na Stowarzyszenie Polsko-Włoskie „Dante Alighieri”²⁰. Prezesem został dotychczasowy wiceprezes Towarzystwa, wspomniany wcześniej adwokat dr Konrad Kolszewski. Funkcję tę pełnił

które odbyło się we wtorek dn. 29 listopada 1927 w sali Malinowej Bazaru [APP 249, k. 12–13; <https://tinyurl.com/v9zvwxwvp>] – podczas tego zebrania wybrano do zarządu Towarzystwa prof. Romana Pollaka.

- 18 W tamtym czasie w Poznaniu było niewielkie grono sympatyków rozwijającego się włoskiego faszyzmu. Materiały archiwalne SP-I potwierdzają słabe zainteresowanie członków organizacji tą ideologią. Powstało wiele publikacji na temat jej interpretacji oraz oddziaływania na społeczeństwa i kultury innych krajów, w tym Polski. W 2004 roku ukazał się ciekawy zbiór wypowiedzi polskich prawników dotyczący praktyki ustrojowej włoskiego faszyzmu oraz jej omówienia przez polskich badaczy i publicystów okresu międzywojennego [por. np. Marszał, red. 2004; Marszał 2007].
- 19 W dokumentach archiwalnych SP-I z okresu międzywojennego zachowały się niekompletne programy wykładów, z których kilka odnosi się do kulturotwórczego oddziaływania ideologii włoskiego faszyzmu [por. przyp. 31]. Jednak wśród nielicznych prelegentów, którzy poruszali tę tematykę, nie ma nazwiska prof. Pollaka, znanego ze swej apolitycznej postawy.
- 20 *Zob. Protokół z walnego zebrania Tow. „Dante Alighieri” jakie odbyło się w dniu 13 marca 1933 r.* – zebranie w sprawie zmiany nazwy organizacji i reorganizacji składu zarządu [APP 249, k. 25].

do września 1939 roku²¹. Na jednego z wiceprezesów ponownie wybrano prof. Pollaka²².

W okresie międzywojennym Pollak prowadził aktywne życie naukowe, dydaktyczne i organizacyjne zarówno w Polsce, jak i we Włoszech. Był już wówczas uznanym badaczem literatury staropolskiej oraz jej powiązań z europejskimi, a szczególnie włoskimi nurtami. Potwierdzeniem jego dokonań było powierzenie mu przez polskie Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego misji utworzenia na Uniwersytecie Rzymskim „La Sapienza” Katedry Języka Polskiego i Literatury Polskiej. Od 1923 roku prof. Pollak wykładał więc na rzymskiej uczelni. W latach 30. wyjeżdżał do Włoch, również w roli wykładowcy, ale także wizytatora i egzaminatora w wielu włoskich ośrodkach polonistycznych²³ [zob. il. 2]. Utrwalone italianistyczne zamiłowania Pollaka bezpośrednio przekładały się na jego działalność pozanaukową, mającą odzwierciedlenie w aktywności kulturalno-społecznej i organizacyjnej. Wiele przemyśleń oraz informacji o działalności Profesora, m.in. na rzecz tworzenia i kształtowania polonistyk na terenie Włoch, można znaleźć w jego zachowanej korespondencji, którą prowadził z przyjacielem i włoskim slawistą Giovannim Maverem [zob. Korespondencja].

W archiwaliach poznańskiej organizacji „Dante Alighieri” z okresu międzywojennego, dokładnie chodzi o lata 1928–1933, istnieją luki dokumentacyjne. Brakuje zatem informacji również o działaniach Pollaka w tym czasie. Można domniemywać, że praca na Uniwersytecie Rzymskim „La Sapienza” (1923–1928), życie w rozjazdach, aktywność naukowa i dydaktyczna na UP nie stwarzały dogodnych możliwości do bezpośredniego i częstego

- 21 Kolszewski w styczniu 1945 roku został osadzony w niemieckim obozie karno-sledczym w podpoznańskim Żabikowie. Więziono tam m.in. przedstawicieli inteligencji z ziem polskich włączonych do III Rzeszy czy członków organizacji konspiracyjnych. Kolszewski zginął podczas ostatniego transportu więźniów z Żabikowa do Niemiec (w styczniu 1945 roku). Publikację poświęconą jego życiu i wszechstronnej działalności opracowała Anna Ziółkowska, wieloletnia dyrektor Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie [Ziółkowska 2017].
- 22 Zob. *Skład Zarządu Stowarzyszenia Polsko-Włoskiego „Dante Alighieri” w Poznaniu [w marcu 1933 roku]* [APP 249, k. 34: <https://tinyurl.com/4pddhcrf>].
- 23 Okres włoskiej działalności Romana Pollaka został szczegółowo opisany przez Jana Piskurewicza [2022].

- Il. 2 Reprezentanci komitetu sekcji polskiej podczas wystawy we Florencji (1925) – siedzą od lewej: tłumaczka literatury z języka włoskiego Antonina Brzozowska, tłumacz literatury polskiej Paolo Pavolini, dyr. Departamentu mWRIOP Karol Dawidowski, przewodniczący komitetu wystawy, włoski polityk i pedagog Giovanni Calo, honorowy konsul RP we Włoszech Karol Paszkowski; stoją: prof. Roman Pollak (drugi od lewej), kierownik techniczny wystawy p. Ligaszewski (czwarty od lewej)

Źródło: NAC.

angażowania się w działalność poznańskiego oddziału. Jednakże pomimo tak mobilnego życia Profesor starał się wspierać funkcynie i merytorycznie poznańską placówkę.

W protokole z 21 kwietnia 1933 roku z zebrania zarządu czytamy, iż Pollak wraz z Kolszewskim poruszyli „konieczność wyteżonej akcji na rzecz werbowania członków (każdy członek po 3 nowych), propagandy prasowej i towarzyskiej, a przede wszystkim rozszerzania kultury włoskiej i znajomości Italii”²⁴. W latach 1933–1935 prof. Pollak wystąpił z kilkoma odczytami dla poznaniaków, m.in.: *Wrażenia moje z ostatniego pobytu we Włoszech* (17 maja

24 *Protokół Zebrania Zarządu Tow. „Dante Alighieri” [w Poznaniu] z 21 kwietnia 1933 r.* [APP 249, k. 28–29: <https://tinyurl.com/4pddhcrf>].

1933), *Wspomnienia z wojny na froncie włoskim* (wiosna 1934), *Stosunki polsko-włoskie w ciągu wieków* (20 listopada 1934), *Wiedza o Włoszech w Polsce* (12 listopada 1935).

W nowym statucie (1933) zapisano, że w razie rozwiązania Stowarzyszenia wszelkie czasopisma i książki przechodzą na własność Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu²⁵. Niezależnie od tego zapisu zarówno Pollak, jak i Wicherkiewiczowa oraz Kolszewski przekazali tam swoje książki już wcześniej (1936–1938), niejako wyprzedzając późniejsze wydarzenia²⁶ [zob. il. 3–4].

Pollak od początku zaangażował w działalność Towarzystwa także swoją żonę, Stanisławę ze Szczurkiewiczów, która wprawdzie nie piastowała żadnej funkcji w zarządzie, ale można domniemywać, iż należała do aktywnych członków organizacji, jej podpisy widnieją bowiem na niektórych dokumentach. Jest także wymieniana (jako „Pollakowa”) w sprawozdaniach w roli uczestniczki różnych przedsięwzięć organizowanych przez Stowarzyszenie²⁷.

Celem rozwijającej się w połowie lat 30. XX wieku polityki włoskiej ekspansji było m.in. pozyskiwanie członków dla Towarzystwa Dante Alighieri i opracowywanie nowych form aktywności tych organizacji. Zarówno włoskie, jak i europejskie oddziały zostały w sposób wyraźny, chociaż półoficjalny, włączone w ten proces. Skutkiem prowadzonych działań było przemianowanie polskich oddziałów na Komitety Polonia-Italia. W styczniu 1935 roku zmieniła się nazwa warszawskiego oddziału Towarzystwa²⁸. W Poznaniu reorganizacja nastąpiła 27 kwietnia 1935 roku. W miejsce dotychczasowego Stowarzyszenia Polsko-Włoskiego „Dante Alighieri” powołano Stowarzyszenie „Polonia-Italia”²⁹, a funkcję prezesa ob-

25 Statut Stowarzyszenia Polsko-Włoskiego „Dante Alighieri” w Poznaniu § 6 [APP 249, k. 19].

26 Maria Wicherkiewiczowa przekazała książkę swojego autorstwa *Żeglarz i chimera* (1937), a Konrad Kolszewski kilkanaście dzieł prawniczych w języku niemieckim (1938) [por. BUP Tecz. aten.].

27 Zob. Dokument rejestrowy Stowarzyszenia Polsko-Włoskiego „Dante Alighieri” do Urzędu Wojewódzkiego [APP 249, k. 211: <https://tinyurl.com/4pddhcrf>].

28 Prezesem warszawskiego Komitetu Polonia-Italia został książę Włodzimierz Czetwertyński, a zastępcami Włosi – Roberto Szuster i Romeo Purini.

29 Nową organizację zarejestrowano w Urzędzie Wojewódzkim 28 października 1936 roku.

jął ponownie Kolszewski. Organizacja miała kontynuować działalność w zakresie popularyzacji języka włoskiego i kultury Italii, ale również – niejako przy okazji – prowadzić szeroko zakrojoną aktywność propagandową, ukierunkowaną na włoską politykę. Podejmowano w tym celu próby subwencjonowania prelegentów, konkretnych redakcji i ludzi pióra. Takie działania wywoływały niechęć wśród członków Towarzystwa i wielu z nich poprosiło o skreślenie z listy członkowskiej.

Analiza materiałów źródłowych z roku 1935 pozwala wysnuć tezę, iż prof. Pollak nie godził się na zmiany dotyczące charakteru działalności Stowarzyszenia oraz wprowadzenie upolitycznionej formuły do zagadnień związanych z włoską kulturą. W rezultacie zrezygnował z pełnienia funkcji wiceprezesa, pozostał jednak członkiem zarządu. Mimo takiego stanowiska starał się w miarę aktywnie działać, podejmując bądź realizując wraz z prezesem Kolszewskim różne inicjatywy. Najważniejsze w tym czasie zadania to: pozyskiwanie nowych członków, merytoryczny (nawiązujący do celów statutowych) układ odczytów, animowanie literackich działań rocznicowych (konferencje, wykłady, akademie), upowszechnianie działalności poznańskiej organizacji poprzez nawiązywanie kontaktów z podobnymi strukturami w innych polskich miastach i wspieranie tych organizacji, podjęcie decyzji o wypłacaniu wynagrodzenia Waldemarowi Schönbornowi za prowadzenie kursów języka włoskiego i pracę sekretarza zarządu (1935–1938)³⁰.

W latach 1935–1936 na skutek oporu wielu członków Stowarzyszenia wobec narzuconego ogólnie upolitycznionego kierunku jego działalności, wykraczającego poza cele statutowe, zarząd podjął zdecydowane kroki. Aby zahamować niekorzystny trend i nie dopuścić do rozwiązania organizacji, zdecydowano, że należy

30 Zob. *Sprawozdanie z posiedzenia Zarządu Comitato „Polonia Italia” w Poznaniu [24 grudnia 1935]* [APP 250, k. 43: <https://tinyurl.com/2s4k8h97>]. Profesor Pollak w miarę możliwości czasowych starał się wypełniać zadania członka zarządu Stowarzyszenia. Zob. Odpowiedź prezesa Kolszewskiego na list prof. dra Tadeusza Hilarowicza, prezesa Towarzystwa Polsko-Włoskiego z Łodzi, dotyczący wizyty z odczytami w Poznaniu prof. dra Diego Valeriego z Wenecji (literatura włoska), informujący o zadaniu prof. Pollaka [APP 250, k. 136: <https://tinyurl.com/yvm8xuuf>].

wrócić do wcześniejszej formuły działalności i proponować członkom i sympatykom zagadnienia neutralne, związane z kulturą, literaturą, językiem, historią i sztuką Włoch. Organizowano odczyty, prelekcje, wykłady o tematyce historycznej, artystycznej, rzadziej politycznej; wyświetlano filmy popularyzatorskie o charakterze krajoznawczym, artystycznym; przygotowywano okolicznościowe akademie rocznicowe³¹. Uzupełniano zasoby biblioteczne o czasopisma oraz książki poświęcone zagadnieniom włoskim³².

W obliczu takiej zmiany w 1936 roku Pollak ponownie dołączył do składu zarządu w funkcji wiceprezesa, którą pełnił równoległe z dr. Antoniem Stefaninim do 1939 roku. W sprawozdaniu za 1937 rok znalazła się informacja, że 5 maja Pollak wygłosił wykład pt. *Czym były Włochy dla Polski po utracie niepodległości?* Być może było to jego ostatnie wystąpienie przed wybuchem II wojny światowej³³.

W archiwaliach SP-I znajduje się kilkanaście luźnych, niekompletnych dokumentów z lat 30., wskazujących na niebywałą sprawność organizacyjną Pollaka na różnych polach i jego czynny udział w wielu przedsięwzięciach. Fragmentarycznie zachowana korespondencja dotyczy współpracy Profesora z tłumaczami, wydawcami, badaczami i osobami prywatnymi. Na kolejnych stronach zamieszczam reprodukcje i opisy wybranych dokumentów.

- 31 Przykładowe tematy odczytów w latach 1935–1936: *Rzym wczesnego średniowiecza* (Konrad Kolszewski), *Wiedza o Włoszech w Polsce* (Roman Pollak), *Wrażenia z podróży po Italii* (Kazimiera Alberti), *Giotto – twórca nowoczesnej sztuki* (Jerzy Koller), *Czym były Włochy dla Polski po utracie niepodległości?* (Roman Pollak), *Sztuka rzymska czasów Augusta* (Bronisława Ruxerówna), ale także: *Abisynia i włoska polityka kolonialna* (Stanisław Pawłowski), *Faszyzm – idea, człowiek i dzieło* (Konrad Kolszewski), *Młode pokolenie polskie wobec Włoch faszystowskich przed i po wybuchu wojny włosko-abisyńskiej* (Zbigniew Generowicz), *Zagadnienia polityki kolonialnej* (Romano Petito, język włoski) [APP 250, k. 37, 39]. Przykłady tematów akademii: *Akademia z okazji 2000-lecia zgonu Horacego* (30 listopada 1936) – wykład dr. Franciszka Dubasa, recytacja aktorki Teatru Wielkiego, Wandy Trojanowskiej; *Akademia na cześć Pirandella* (11 lutego 1937) – wykład w języku włoskim pt. *Luigi Pirandello* dr. Antonia Stefaniniego [Dok. SP-I, k. 3, teczka 1].
- 32 W 1935 roku zbiory biblioteczne SP-I przeniesiono z pomieszczeń Biblioteki PTPN do klubu „Roma” przy ul. Podgórznej 12, który wynajmowano wówczas na siedzibę organizacji [por. APP 250, k. 272].
- 33 Archiwum Stowarzyszenia Polonia-Italia w Poznaniu, karton 1 (1935–1939) [APP 250, k. 62].

- A. List Janiny Gromskiej³⁴ z Rzymu (1930) – Gromska na bieżąco informowała prof. Pollaka o swoich przekładach literatury polskiej na język włoski; w zachowanym liście oferowała także wsparcie dla prac Profesora: „[...] jeżeli Pan Profesor ma jakiś interes w Rzymie, ja chętnie wypełnię zlecenie” [zob. il. 5–7].
- B. Korespondencja Pollaka z wydawnictwem Vallardi z Mediolanu (1930–1931) – w sprawie współpracy przy tworzeniu *Dizionario del Risorgimento*³⁵ [zob. il. 8–9].
- C. List Oskara Skarbka-Tłuchowskiego³⁶ z Florencji (1932) – w sprawie recenzji Pollaka do tłumaczonych przez niego dzieł Mickiewicza [zob. il. 10].
- D. List Tommasa Pompeiego³⁷, wicekonsula honorowego RP w Bolonii (1932) – Pollak korespondował z nim o ogromnej roli towarzystw włosko-polskich w Italii i w Polsce w krzewieniu kultury obu krajów oraz o współpracy naukowej, m.in. z Polską Akademią Umiejętności [zob. il. 11–12].
- E. List Arnalda Frateilego z Rzymu (1935) – w sprawie serii artykułów o Polsce, które Pollak publikował na łamach rzymskiej gazety „La Tribuna. L'idea nazionale” [zob. il. 13].
- F. Fragment poematu Juliusza Słowackiego *Ojciec zadżumionych* po włosku (przeł. Wincenty Stroka³⁸) ze zbioru poloników Pollaka (1930) – pod tekstem jest notka Pollaka: „otrzymałem od prof. St. Dobrzyckiego”³⁹ [zob. il. 14–15].

34 Janina Gromska (1877–1966) – tłumaczka, popularyzatorka polskiej literatury. Zajmowała się przekładami na język włoski. Pisał o niej Roman Pollak na łamach „Przeglądu Współczesnego” (1924, 1928, 1930–1932, 1939).

35 Historia wydawnictwa Vallardi z Mediolanu sięga XVIII wieku. W latach 90. XX wieku wydawnictwo stało się częścią Gruppo Editoriale Mauri Spagnol S.p.A. Obecnie wchodzi w skład włoskiego holdingu wydawniczego Gruppo Messaggerie Italiane [por. Benedetti 2016].

36 Oskar Skarbek-Tłuchowski (1893–1976) – tłumacz literatury polskiej na język włoski; od czasów I wojny światowej osiadł we Florencji [zob. Płaszczewska 2020].

37 Tommaso Pompei – wicekonsul honorowy RP w Bolonii w latach 1933–1940.

38 Wincenty Aleksander Stroka (1837–1928) – poeta, filozof, publicysta, tłumacz. Znał biegle kilka języków. Tłumaczył na język włoski m.in. dzieła Zygmunta Krasińskiego i Juliusza Słowackiego.

39 Stanisław Dobrzycki (1875–1931) – historyk literatury, sławista, rektor UP w latach 1924–1925.

5/II 1930 r. Rzym, ^{19.1.15} via Metastasio 8. 1932.2915 14

 H. G. Janiny Gromskiej
 z Rzymu
 Panu Romanowi Pollakowi,
 Jednocześnie posyłam "estrada" z ses-
 sji pisma "Kwartalnik literat.", gdzie została
 opublikowana "Przygoda Stefana. Prusa. Bardzo jestem
 zdziwiony, że udało mi się to i nowelle tam umieścić,
 bo nie przypadało mi do głowy, że będzie trudny.
 Wkrótce wyjdzie w jednej z rzymskich gazet
 "Kamierulka", która jest publikantką o numerze
 1926 r. w "Fiera del bene". Dział z ilustracjami
 pod tytułem "L'incidentalio". Poprzedzi ją krótkim
 wstępem. Chciałem ją pod tytułem, więc gdy umie
 przerosła, wzbudziła to nowelle, bo i takle prasa
 w "F. L.", niewiele osób ją czytało, a że tyle
 czasu utraciło od pierwszej publikacji, więc
 i ci, co czytali, mogli zapomnieć o niej.

Il. 5 List Janiny Gromskiej z Rzymu z 5 listopada 1930 roku do Romana Pollaka – strona 1

Źródło: BUP Material.

Powiada, że jest, mając swasemie nieszczęśliwe kogo
 czytelniczkę, więc nie mi na pamięć
 nie cięży, że bardziej, że jasno mi też
 nie zaprasz.

Pracuję obecnie nad nowellami Reymont
 do "Larji". Głównie wolno, bo chciałbym
 jaśniejszej, kum podobnie. Zależy tylko,
 że czy wrok naszej gwiazdy musi prze-
 paść, bo o dzielektach mojej niema.

Potrzebam tylko mieć o tożsamości i
 w tym celu czytaję z "Fruin" i ego.
 To jest ^{o ile oim} ~~o ile oim~~ niema. ~~Wszak~~
 życzę tylko na "Popiady".

Chęć Pan Profesor mieć całobitki i
 moją pracę, dotychczas opis niema i Horacem,
 które kompletny, o ile o cieniu zapomniał.

Z tego wszystkiego nasambem i zwracam się
 do Pana Profesora, jak i do ^{Janiny Gromskiej}

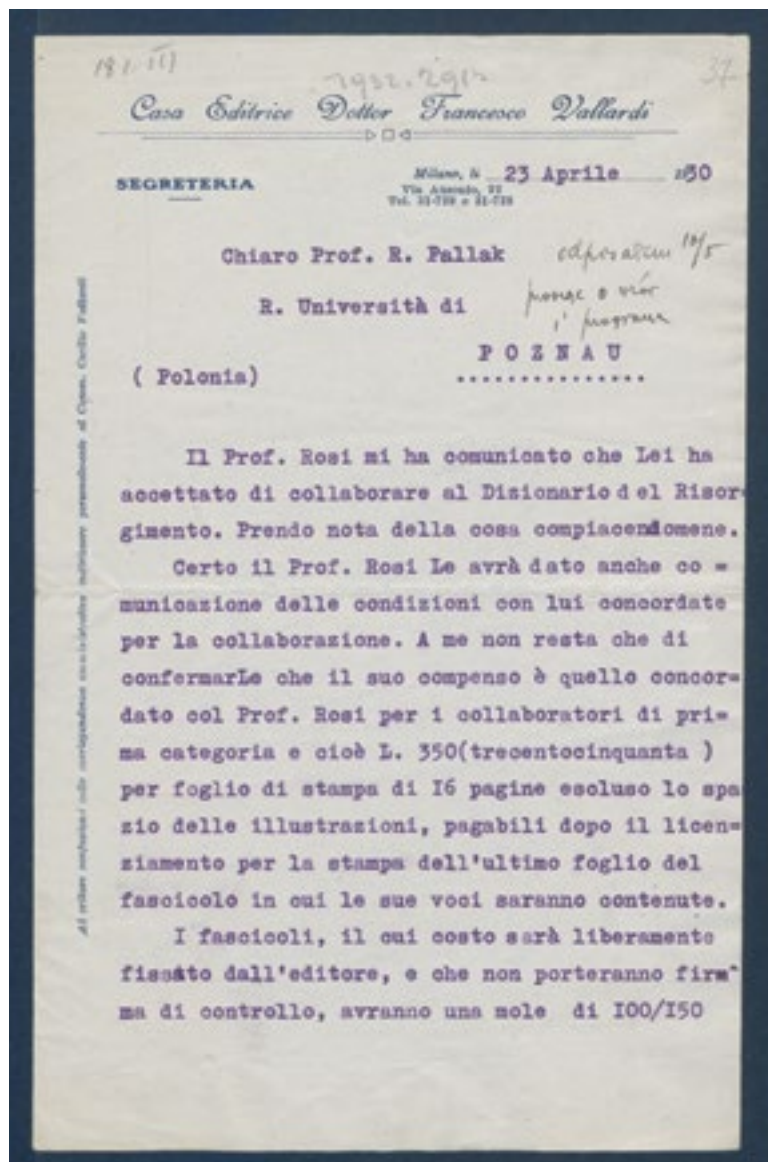
Il. 6 List Janiny Gromskiej z Rzymu z 5 listopada 1930 roku do Romana Pollaka – strona 2

Źródło: BUP Material.

Leonowicki - Wierna Kreska. 1915 r. (Trefco) ^{listy 15}
 Leonowicki - W Puchci i w Cieszy 1916 r. "
 Leonowicki - Gromięz. Gromięzi 1926 (Riv. del. del. Hala)
 " Zawodni Szabat 1929 r. (Klasin. Turpa)
 (2 notni i przedmowy Gromięzi)
 Jan Kasprowni - dla Janinowa Włocławek (cudownillubi
 nielki) czerwiec 1926. (Riv. del. del. Hala)
 Polowki Pius - Michalko. czerwiec 1926 (Riv. del. del. Hala)
 " " - Kawirelka ^{za miesiąc 7. 1926} 1926 (Ficac ^{del. Hala})
 " " - Na wakacjach. czerwiec 1927 (7 listki ^{del. Hala})
 Leonowicki - Fragment z Popiotów. październik 1927 (" "
 Jan Dzwonkowski - Kopermiejzko Ekonomista, czerwiec 1924
 (" Ekonomista. Tygiet")
 Leonowicki - Rodzina "Okno oknie" z Popiotów 1926,
 grudzień (Riv. del. del. Hala)
 Pius - Rajzda Stasin. 1930. 18/1 i 3/4 (skuch obklozic kam)
 Oprócz tego ^{stanowiam} ^{niektóre} ^{artykuły} ^w ^{tytułach} ^{trudni} ^{pracy} ^{na} ^{stanowisku}
 naukowej etc.
 Janina Gromska - Tygiet Krasiniski 1926 r. 28/11
 (" H. de wado Rzym).
 " " - Wskaz Leonowicki 1926. grudzień
 (Riv. del. del. Hala) /

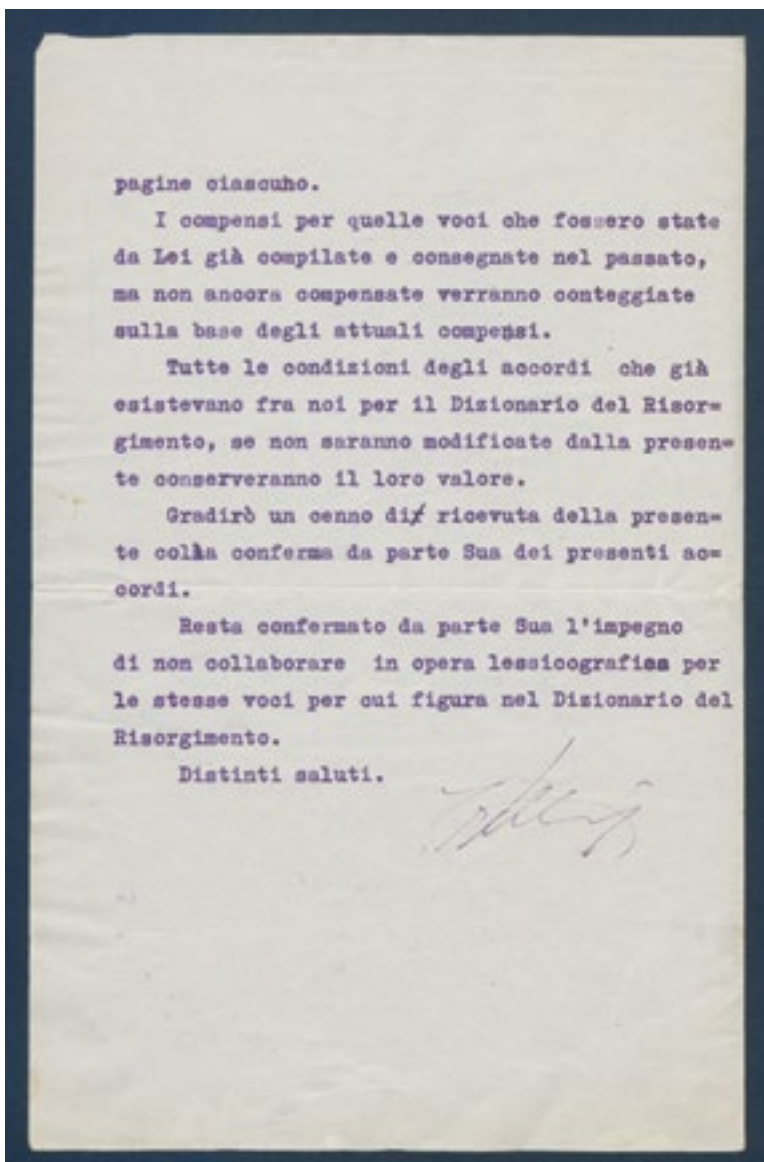
Il. 7 List Janiny Gromskiej z Rzymu z 5 listopada 1930 roku do Romana Pollaka – strona 3

Źródło: BUP Materiał.

Il. 8 List od wydawnictwa Vellardi z Mediolanu z 23 kwietnia 1930 roku do Romana Pollaka – strona 1

Źródło: BUP Material.

pagine ciascuno.

I compensi per quelle voci che fossero state da Lei già compilate e consegnate nel passato, ma non ancora compensate verranno conteggiate sulla base degli attuali compensi.

Tutte le condizioni degli accordi che già esistevano fra noi per il Dizionario del Risorgimento, se non saranno modificate dalla presente conserveranno il loro valore.

Gradirò un cenno di ricevuta della presente colla conferma da parte Sua dei presenti accordi.

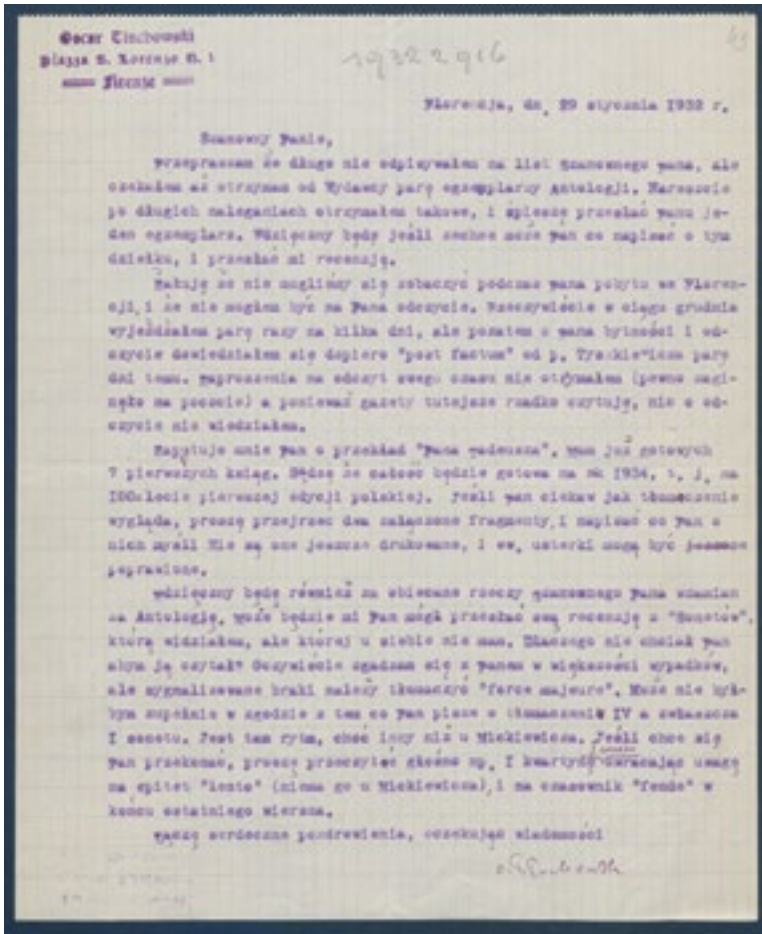
Resta confermato da parte Sua l'impegno di non collaborare in opera lessicografica per le stesse voci per cui figura nel Dizionario del Risorgimento.

Distinti saluti.

[Handwritten signature]

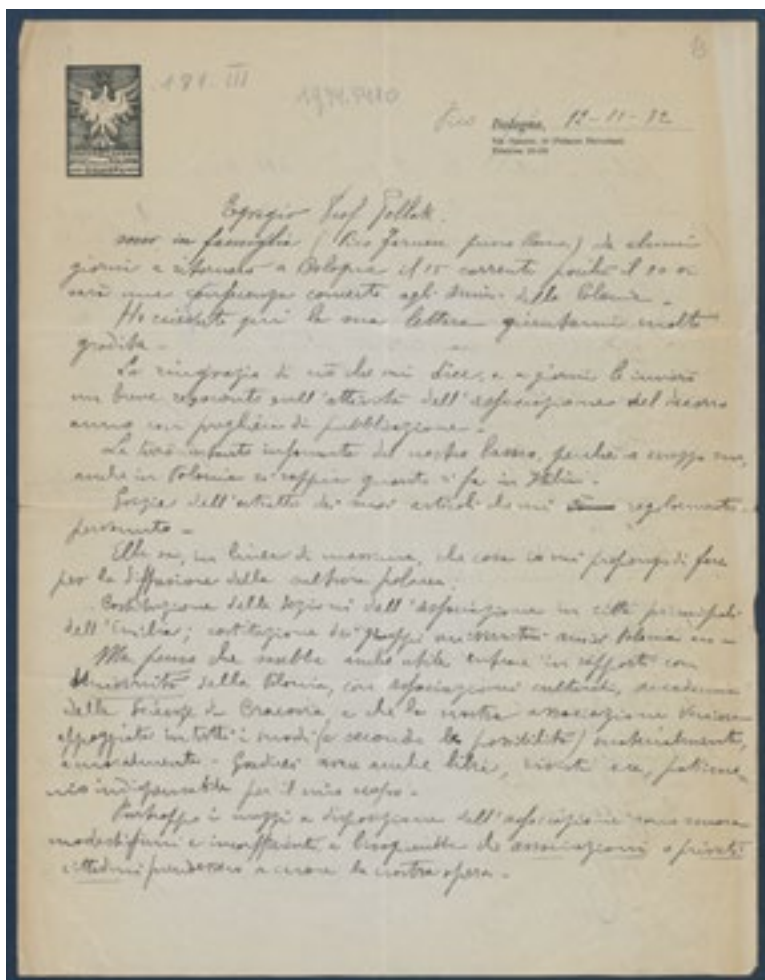
Il. 9 List od wydawnictwa Vellardi z Mediolanu z 23 kwietnia 1930 roku do Romana Pollaka – strona 2

Źródło: BUP Material.

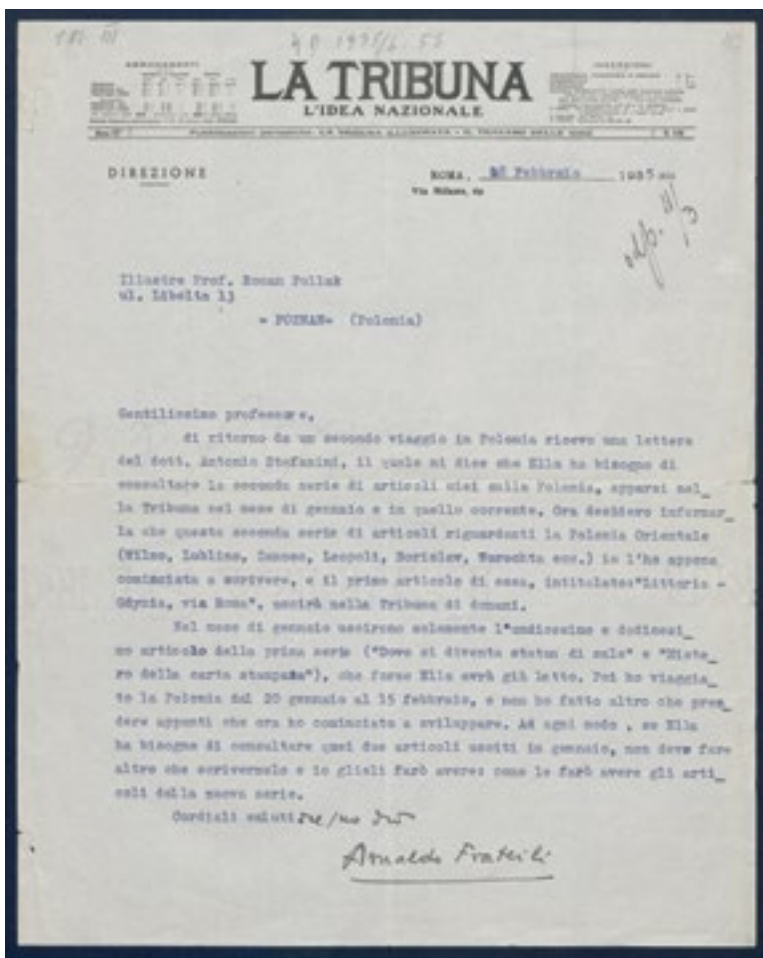
Il. 10 List Oskara Skarbka-Tłuchowskiego z Florencji z 29 stycznia 1932 roku do Romana Pollaka

Źródło: BUP Material.

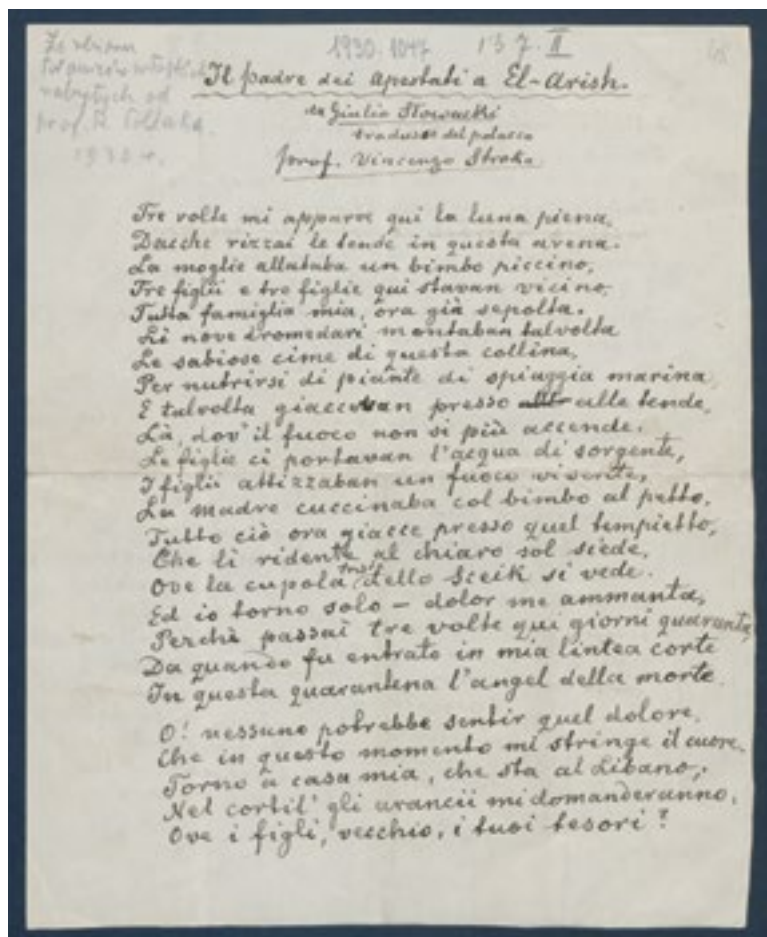
Il. 11 List Tommasa Pompeiego z Bolonii do Romana Pollaka z 12 listopada 1932 roku – strona 1

Źródło: BUP Material.

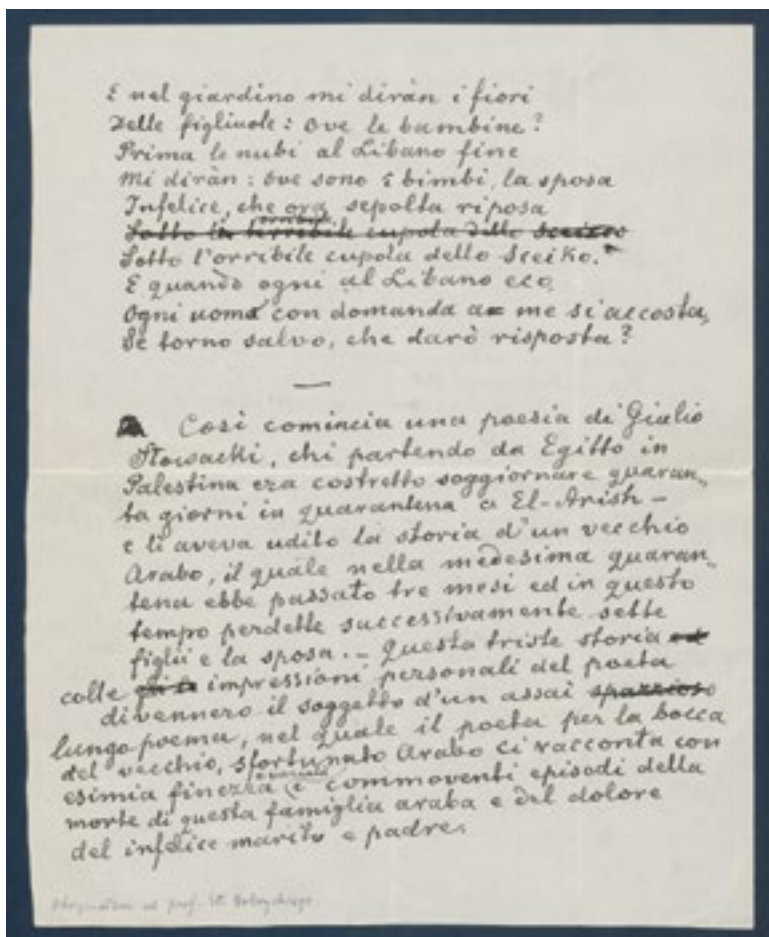
Il.13 List Arnalda Frateilego z Rzymu z 8 lutego 1935 roku do Romana Polaka

Źródło: BUP Material.

Il. 14 Tłumaczenie *Ojca zadżumionych* Juliusza Słowackiego ze zbioru poematów Romana Pollaka – strona 1

Źródło: BUP Material.

Il. 15 Tłumaczenie *Ojca zadżumionych* Juliusza Słowackiego ze zbioru poematów Romana Pollaka – strona 2

Źródło: BUP Materiał.

Wśród archiwaliów z nazwiskiem prof. Pollaka [APP 249; APP 250; BUP Istituto; BUP Materiał] są także m.in. spisy wykładów, które prowadził w różnych włoskich miastach w latach 30. XX wieku, informacje o jego odczytach w bolońskim towarzystwie Gli amici della Polonia czy turyńskim l'Istituto di Cultura Polacca Attilio Begey, niekompletna korespondencja z rektorem Uniwersytetu w Bolonii na temat rozwoju współpracy z tamtejszą uczelnią oraz w sprawie pozyskania przez bolońską uczelnię z Polski popiersia Kopernika (dzięki wsparciu konsula honorowego Tommasa Pompeiego) oraz inne luźne notatki, listy i pisma, w których Pollak jest wymieniany.

Szeroko zakrojona w 2. połowie lat 30. działalność członków poznańskiego SP-I, mająca na celu upowszechnianie włoskiego języka i kultury Italii w Poznaniu skłoniła prezesa Kolszewskiego do podjęcia starań o uhonorowanie najbardziej aktywnych osób. W tej sprawie korespondował z Felicem Felicionim, senatorem i prezesem rzymskiej centrali Società Dante Alighieri. Rezultatem wymiany listów było przyznanie licznych odznaczeń i dyplomów poznańskim członkom SP-I. Wśród uhonorowanych był prof. Pollak, który otrzymał brązowy medal wraz z dyplomem⁴⁰.

Intensywna współpraca Pollaka z Maverem, wzmocniona szczerą przyjaźnią, zaowocowała przyjazdem włoskiego slawisty do Poznania w połowie listopada 1938 roku. Maver wygłosił wówczas w sali Lubrańskiego UP dwa odczyty: o Adamie Mickiewiczu i o polskiej epice⁴¹.

40 Zob. pismo Konrada Kolszewskiego do Felicego Felicioniego z 18 grudnia 1937 roku ws. uhonorowania zasłużonych działaczy SP-I [APP 250, k. 284–285; <https://tinyurl.com/38p2dh6p>].

41 Sprawozdanie z działalności za 1938 rok [APP 250, k. 73]. O Giovannim Maverze pisał Jan Piskurewicz [2021]. Nazwa sali Lubrańskiego lub inaczej Małej Auli Uniwersytetu wywodzi się od bohatera obrazu zdobiącego salę. W 1886 roku zamówiono u Jana Matejki płótno, którego tematyka nawiązywałaby do akademickich tradycji Poznania. Pod koniec roku gotowy obraz zatytułowany *Założenie Akademii Lubrańskiego* (lub *Biskup Lubrański funduje Akademię Poznańską*) przejął ks. Edward Likowski (1836–1915), ówczesny prałat, a później arcybiskup poznański. Przed wybuchem I wojny światowej Likowski przekazał obraz do Muzeum Mielżyńskich w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk (był członkiem zwyczajnym PTPN od 1875 roku i honorowym od 1887 roku). Salę Lubrańskiego zdobi

Kilka miesięcy później na walnym zebraniu w marcu 1939 roku wybrano nowy zarząd SP-I na trzyletnią kadencję. Funkcję prezesa objął Kolszewski, a Pollak i Stefanini zostali wiceprezesami. Zaplanowano szereg działań związanych z różnymi rocznicami, z dalszym popularyzowaniem włoskiego języka i kultury Italii na terenie Poznania, a także wycieczki do Włoch oraz rozwijanie współpracy z zaprzyjaźnionymi towarzystwami włosko-polskimi z Italii⁴².

Wybuch II wojny światowej pokrzyżował te plany na długie lata. Zakończył się trzynastoletni okres działalności (1926–1939) polsko-włoskiej organizacji w Poznaniu. W tym trudnym i niepewnym czasie ewoluowała jej nazwa, podejmowane były próby przekierowania aktywności na inne pola, zgodnie z włoskimi trendami politycznymi lat 30., zmieniała się liczebność członków stowarzyszenia (od kilkudziesięciu do kilkuset). Jednakże, pomimo różnych turbulencji, kolejne zarządy starały się jak najlepiej realizować cele statutowe, stanowiące o sensie istnienia tego typu struktur. Dzięki aktywności elity społecznej miasta i regionu poznaniacy i Wielkopoleanie mieli niebywałą okazję poznawania kultury i sztuki Italii oraz języka włoskiego niejako „na miejscu”, poprzez uczestniczenie w wykładach, prelekcjach, wystawach, koncertach, projekcjach filmowych i innych okolicznościowych formach działalności.

Profesor Pollak, na miarę ówczesnych możliwości oraz zawodowego zaangażowania, starał się być aktywnym członkiem zarządu, merytorycznym uczestnikiem wydarzeń, pośrednikiem w kontaktach naukowych i kulturalnych pomiędzy Polską a Italią. Przebywając na terenie Włoch, popularyzował wiedzę o polskiej kulturze, nauce i literaturze. Z kolei w ramach działalności w poznańskich strukturach Towarzystwa Dante Alighieri i Stowarzyszenia „Polonia-Italia” upowszechniał wiedzę o Włoszech.

Sytuacja społeczno-polityczna po zakończeniu wojny nie sprzyjała wznowieniu działalności organizacji. To, co udało się

obecnie kopia obrazu; oryginał ma w depozycie Muzeum Narodowe w Poznaniu [por. Łukomski 2006].

42 Zob. *Protokół Walnego Zebrania Towarzystwa Polonia-Italia w Poznaniu z dnia 24. marca 1939 r.* [APP 250, k. 82: <https://tinyurl.com/bdhmkv4j>].

„włoskiego” zaszczyć w umysłach i sercach poznaniaków, pozwoliło przetrwać kolejne niezwykle trudne lata. Dopiero w połowie lat 70. XX wieku i, podobnie jak w okresie międzywojennym, dzięki determinacji pasjonatów kultury włoskiej zaistniały pozytywne okoliczności do reaktywacji Stowarzyszenia Polonia-Italia w Poznaniu⁴³. Organizacja wkrótce będzie świętować stulecie powstania.

Bibliografia

Źródła (wraz ze stosowanymi skrótami)

- APP 249 – Archiwum Państwowe w Poznaniu, Polskie partie polityczne, organizacje, stowarzyszenia i związki, sygn. 53/887/o, Stowarzyszenie „Polonia-Italia” w Poznaniu: a/ Sprawozdanie z działalności /1926–1927/, b/ Protokoły walnych zebrań /1927, 1933/, c/ Statut /1934 rok/, d/ Korespondencja, sygn. 53/887/o/105/249.
- APP 250 – Archiwum Państwowe w Poznaniu, Polskie partie polityczne, organizacje, stowarzyszenia i związki, sygn. 53/887/o, Stowarzyszenie „Polonia-Italia” w Poznaniu: a/ Sprawozdanie z działalności /1926–1927/, b/ Protokoły walnych zebrań 1927, 1933/, c/ Statut /1934 rok/, d/ Korespondencja, sygn. 53/887/o/105/250.
- BUP Istituto – Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, *Attività dell'Istituto della coltura polacca Attilio Begey nell'anno accademico 1930–31*, sygn. 179.III.
- BUP Materiał – Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Materiały korespondencyjne polsko-włoskie, sygn. 183.III.
- BUP Tecz. aten. – Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, Księga darów 1936–1939, Teczka atencyjna, sygn. 2245, 1936/997–1000, 1937/448, 1938/1137–1150.
- Dok. SP-I – Biblioteka Wydziału Historii UAM, Archiwum Stowarzyszenia Polonia-Italia, k. 1–4.
- NAC – Narodowe Archiwum Cyfrowe, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 3/1/o, Międzynarodowa Wystawa Dydaktyczna we Florencji, sygn. 3/1/o/5/775/1.

43 Od połowy lat 70. XX wieku do 1990 roku organizacja nosiła nazwę: Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Włoskiej. Oddział w Poznaniu (zarząd główny znajdował się w Warszawie).

Literatura

- Barycz Henryk (1969), *Z dziejów polskich wędrówek za granicę*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Barycz Henryk (1973), *Spojrzenie w przeszłość polsko-włoską*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Benedetti Amedeo (2016), *Le origini della Storia letteraria d'Italia Vallardi*, „Culture del testo e del documento”, nr 51, s. 95–116.
- Biliński Wojciech, red. (2019), *Stolica Apostolska. Z dziejów wzajemnych relacji w 100. rocznicę odnowienia stosunków dyplomatycznych / Poland and the Holy See. A history of bilateral ties on the 100th anniversary of renewed diplomatic relations*, współpr. Piotr Samerek, Hubert Wajs, Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej [publikacja o charakterze niekomercyjnym], Warszawa.
- Borucki Marek (1995), *Polacy w Rzymie. Od czasów Mieszka I do Jana Pawła II*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Brahmer Mieczysław (1939), *Z dziejów włosko-polskich stosunków kulturalnych*, Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza, Warszawa.
- Brahmer Mieczysław (1980), *Powinowactwa polsko-włoskie. Z dziejów wzajemnych stosunków kulturalnych*, PWN, Warszawa.
- Ente Morale con R. Decreto del 18 luglio 1893, n. 347 (1893), <https://ladante.it/chi-siamo/la-societa-dante-alighieri.html> [dostęp: 26.01.2023], <https://dante.global/en/la-dante/history> [dostęp: 12.02.2024]⁴⁴.
- Gawroński Jan (1972), *Drogi prowadzą do Rzymu. Wspomnienia i refleksje*, Pax, Warszawa.
- Gašiorowski Stanisław Jan, red. (1936), *Le relazioni fra l'Italia e la Polonia dall'età romana ai tempi nostri*, Istituto per l'Europa Orientale, Roma.
- Giannini Fortunato di (1916), *Storia della Polonia e delle sue relazioni con l'Italia*, Treves, Milano.
- Henczel-Wróblewska Ligia (2006), *Dzieje Polaków we Włoszech*, UAM, Poznań.
- I rapporti culturali polacco-italiani nel XIX e nel XX secolo* (1977), w: *Polonia e Italia. Rapporti storici scientifici e culturali*, Riuniti, Roma.
- Jaworska Krystyna, red. (2011), *I Polacchi nel Risorgimento Italiano*, Mostra storica, Torino.
- Judkowiak Barbara (2018), *Roman Pollak (1886–1972) – historyk literatury*, w: *Stulecie poznańskiej polonistyki (1919–2019)*, t. 1: *Okres międzywojenny i lata okupacji*, red. Barbara Judkowiak, Seweryna

44 Obecnie informacje są dostępne tylko na tej stronie w języku angielskim.

- Wysłouch, Sylwia Karolak i in., Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań, s. 214.
- Korespondencja – Roman Pollak – Giovanni Maver. *Korespondencja (1925–1969)*, przekład listów Giovanniego Mavera z języka włoskiego Joanna Dimke-Kamola, Agnieszka Domaradzka, wstęp i opracowanie komentarza Marcin Rabenda, red. nauk. Barbara Judkowiak, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2013.
- Kot Stanisław (1949), *Le relazioni secolari della Polonia con Bologna*, Ist. per la storia dell' università, Bologna.
- Kowalczyk Małgorzata Ewa (2005), *Obraz Włoch w polskim piśmiennictwie geograficznym i podróżniczym osiemnastego wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Krząstek Tadeusz, Żak Andrzej Czesław (1997), *Z ziemi włoskiej do Polski. W 200 rocznicę powstania Legionów Polskich i Mazurka Dąbrowskiego*, MON, Warszawa.
- Loret Maciej (1930), *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku*, Scuola Tipografica Pio x, Roma.
- Łukomski Grzegorz (2006), *Collegium Minus – świątynia nauki i sztuki*, „Kronika Miasta Poznania. Święty Marcin”, nr 1, s. 400–401.
- Madeyski Antoni (1930), *Artyści polscy w Rzymie*, „Sztuki Piękne”, nr 1, s. 1–19.
- Marszał Maciej, red. (2004), *Amica Italia: polscy prawnicy wobec włoskiego faszyzmu 1922–1939. Wybór pism*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków.
- Marszał Maciej (2007), *Włoski faszyzm w polskiej myśli politycznej i prawnej 1922–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Martinelli F. (1998), *Immigrazione dei Polacchi a Roma. Adattamento e riorganizzazione sociale*, Bulzoni, Roma.
- Maver Giovanni (1946), *Podróże polskich pisarzy do Włoch*, Biblioteka „Orla Białego”, Rzym.
- Menotti Corvi Antonio (1927), *Tradycje historyczne italo-polskich stosunków gospodarczych*, Wydawnictwo „Polonia-Italia”, Warszawa.
- Miziołek Jerzy, Cincotta Roberto, Rejmak Barbara, red. (2019), *Italia e Polonia 1919–2019. Un meraviglioso viaggio insieme lungo cento anni / Włochy i Polska 1919–2019. Sto lat wspólnej fascynującej podróży*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323541400>.
- Morawski Kalikst (1937), *Polacy i sprawa polska w dziejach Italii w latach 1830–1866*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa.
- Pachoński Jan (1969–1979), *Legiony Polskie. Prawda i legenda 1794–1807*, t. 1–4, Wydawnictwo MON, Warszawa.

- Palmarini Luca (2019), *Tra letteratura e lingua: sull'attività del Comitato Dante Alighieri di Cracovia nel ventennio tra le due guerre*, „Toruńskie Studia Polsko-Włoskie – Studi Polacco-Italiani di Toruń”, t. 15, s. 99–115.
- Piechowiak Halina (1963), *Udział prof. Romana Pollaka w kształtowaniu stosunków kulturalnych polsko-włoskich*, „Przegląd Zachodni”, nr 6, s. 380–387.
- Piskurewicz Jan (2021), *Giovanni Maver (1891–1970). Włoski promotor polskiej nauki i literatury*, „Pamiętnik Literacki”, z. 2, s. 265–287, <https://doi.org/10.18318/pl.2021.2.19>.
- Piskurewicz Jan (2022), *Roman Pollak (1886–1972) i jego rola w rozwoju stosunków naukowych i kulturalnych polsko-włoskich*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, t. 67, nr 3, s. 43–90, <https://doi.org/10.4467/0023589XKHNT.22.023.16326>.
- Plaszczewska Olga (2020), *O wskrzeszaniu zmarłych. Oskar Skarbek Thuchowski (1893–1976). Z listów do Nieznajomego (7)*, „Arcana. Kultura, historia, polityka”, nr 151–152, 1/2, s. 227–234.
- Pollak Roman (1966), *Związki kultury polskiej z Włochami (do roku 1939)*, w: *Wśród literatów staropolskich*, PWN, Warszawa, s. 583–600.
- Preisner Walerian (1949), *Stosunki literackie polsko-włoskie w latach 1800–1939 w świetle bibliografii / Relazioni letterarie polacco-italiane fra gli anni 1800–1939 nella luce della bibliografia*, Towarzystwo Naukowe, Toruń.
- Prządka Ewa (2000–2014), *Świadectwa = Testimonianze*, t. 1–7, Fondazione Romana Marchesa J.S. Umiastowska, Rzym.
- Sadorska Maria (2016), *Literatka o bogatej osobowości*, <https://gdanskstrefa.com/literatka-o-bogatej-osobowosci/> [dostęp: 29.01.2023].
- Sajkowski Alojzy (1968), *Roman Pollak*, „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, t. 3, s. 125–132.
- Sierpowski Stanisław (1975), *Stosunki polsko-włoskie w latach 1918–1940*, PWN, Warszawa.
- Sierpowski Stanisław (1978), *Lo sviluppo dei rapporti Italo-polacchi in Polonia fra le due guerre... [masz.]*, Warszawa.
- Sierpowski Stanisław (1987), *I rapporti italo-polacchi nel periodo tra le due guerre mondiali*, „Rassegna degli Archivi di Stato”, nr 2–3, s. 321–338.
- Sierpowski Stanisław (2012a), *Miejsce faszyzmu w polsko-włoskich stosunkach kulturalnych okresu międzywojennego*, w: *Studia z historii Włoch XX wieku*, Instytut Historii UAM, Poznań, s. 187–190.
- Sierpowski Stanisław (2012b), *Studia z historii Włoch XX wieku*, Instytut Historii UAM, Poznań.

- Strzałka Krzysztof (2001), *Między przyjaźnią a wrogością. Z dziejów stosunków polsko-włoskich (1939–1945)*, Arcana, Kraków.
- Szyndler Bartłomiej (2008), „Z ziemi włoskiej do Polski”. *Historia Legionów Polskich 1797–1807*, DiG, Warszawa.
- Weintraub Wiktor (1994), *Roman Pollak (1886–1972)*, w: Wiktor Weintraub, *O współczesnych i o sobie. Wspomnienia, sylwetki, szkice literackie*, oprac. i wstęp Stanisław Barańczak, Kraków, s. 449–457.
- Wicherkiewiczowa Maria (1927), *Tripolis, wrażenia z podróży do Afryki i Włoch*, Księgarnia Gebethnera i Wolffa, Poznań.
- Wicherkiewiczowa Maria (1929), *W słońcu Italji*, nakł. autorki, Poznań.
- Witczak Tadeusz (1972), *Roman Pollak (31 lipca 1886–23 luty 1972)*, „Pamiętnik Literacki”, z. 3, s. 393–402.
- Witczak Tadeusz (1982), *Pollak Roman Teodor Ignacy* [hasło], w: *Polski słownik biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 27, z. 113, Wrocław, s. 337–341.
- Wronikowska Dominika, red. (2016), *Ambasada RP przy Stolicy Apostolskiej w latach 1919–1976. Materiały do studiów nad historią, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej*, Rzym.
- Ziółkowska Anna (2017), *Konrad Kolszewski: działacz społeczno-polityczny, miłośnik sztuki, przyjaciel artystów*, Muzeum Martyrologiczne, Żabikowo.

Ligia Henczel

Roman Pollak – the Co-founder of the “Dante Alighieri” Association in Poznan (1927–1939)

As an attempt at presenting the social work of professor Roman Pollak in the interwar period, this article provides an analysis of the documents held by the Polish-Italian cultural organisation Polonia-Italia in Poznań. What emerges is an image of an exceptionally active person, well-organised and driven by the constant will to pass on the knowledge of Poland’s and Italy’s cultural legacy by means of scientific, publishing and popularising initiatives.

Keywords: Roman Pollak; the “Dante Alighieri” Association; The Polonia-Italia Association in Poznan.

Ligia Henczel – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, pracownik badawczo-dydaktyczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Absolwentka Centro Linguistico Italiano per Stranieri „Dante

Alighieri” we Florencji. Kierowniczką i członkinią grantów badawczych polskich i międzynarodowych. Autorka kilkudziesięciu publikacji dotyczących polskiego dziedzictwa kulturowego w Italii, dwustronnych związków naukowych, kulturalnych, społecznych między Polską a Włochami oraz problematyki migracji Polaków do Włoch, m.in. *Dzieje Polaków we Włoszech* (2006); *Per una storia dei polacchi in Italia nella lunga durata* (2008), „PL.IT / rassegna italiana di argomenti polacchi”: *Polonia 1939–1989: La „quarta spartizione”*, t. 2; *Polacy w kulturze Piemontu w XIX wieku i w pierwszych dekadach XX wieku* (2014); *Polacchi in Piemonte (1848–1919)* (2016); *Preserve from oblivion – Polish cultural heritage and its importance in the social space of the Poles in Piedmont* (2016), w: *Memory of Heritage – Heritage of Memory; Przez Piemont do Europy. Wpływ obcych doświadczeń na polskie koncepcje budowy struktur państwowych i ponadpaństwowych* (2016), w: *Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania. Ład wiedeński a europejska wspólnota; Polskie książki (zbiory) w bibliotekach Rzymu. Wybór* (2017), „Folia Toruniensia”, t. 17; *Losy i znaczenie Biblioteki Polskiej w Rzymie w latach 1921–1946* (2021), w: *Wojna i książka. Księgozbiory, biblioteki, wydawnictwa i twórcy podczas konfliktów zbrojnych i politycznych. Stan badań i perspektywy badawcze; Wizerunki kobiet w zbiorach graficznych Biblioteki Casanatense w Rzymie* (2023), w: *Artificem commendat opus. Studia o grafice*. Współpracuje z włoskimi ośrodkami uniwersyteckimi, instytucjami kultury. Członkini redakcji rocznika Kasy im. J. Mianowskiego „Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój”. Prezeska Stowarzyszenia Polonia-Italia w Poznaniu, członkini Wydziału II Historii i Nauk Społecznych oraz zastępczyni Sekretarza Generalnego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.